

In depot - uit depot

Mystieke materialen? Glas in lood van de Groninger Vrijmetselarij

Aletta Bastmeijer

Inleiding

Voor de bouw van het provinciehuis aan de Sint Jansstraat wordt in 1993 grootschalig gesloopt tussen de Singelstraat en de Turfsingel in Groningen. Vlak hiervoor, in september van dat jaar, wordt door medewerkers van de Stichting Monument & Materiaal (M&M) waardevol bouwmateriaal uit de panden Turfsingel 57, 59, 65, 67, 73, 75 en 77 en Singelstraat 1b gehaald voor hergebruik. Vooral de panden Turfsingel 75 en 77, beide gebouwd in opdracht van de Loge l'Union Provinciale der Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden, blijken in dit geval interessant. Het glas in lood van beide panden heeft een duidelijk verband met de opdrachtgever van de bouw van deze panden. De logekleuren rood en groen zijn gecombineerd met de rustige kleuren roze en lichtgeel. Ook in de uitvoering, geometrische vormen en gestileerde bloemen in een symmetrische opbouw, kan een streven worden gezien naar volmaaktheid en verhevenheid boven de alledaagse werkelijkheid.

Vrijmetselarij en de Loge l'Union Provinciale

De vrijmetselarij is een beweging die zou zijn voortgekomen uit middeleeuwse steenhoudersgilden in Groot-Brittannië. Door het zelfstandige karakter van deze gilden konden denkbeelden ontstaan die ook veel mensen met een andere professie aantrokken. De zo ontstane elite hulde zich in geheimzinnigheid door het gebruik van symbolen en rituelen die niet naar buiten bekend mochten worden. Ter herkenning zetten zij altijd drie stipjes in hun handtekening en gaven een handdruk met slechts een aantal vingers.

De organisatievorm is gebaseerd op ervaring, namelijk leerling, gezel en meester, en wordt nog steeds gehanteerd. De vrijmetselarij omschrijft zichzelf als een door de eeuwen heen doorgegeven methode om te werken aan het eigen bewustwordingsproces. De mens wordt gezien als een ruwe steen waar een kubus van gemaakt moet worden: het symbool van geometrische volmaaktheid, de mens die wijs is geworden. Door het gebruik van symbolen, rituelen en mystiek, én de geheimzinnigheid daaromheen naar buiten toe, heeft de vrijmetselarij altijd een negatieve naam gehad. Zo zouden zij zich inlaten met de duivel, hun handen in bloed wassen, bij toetreden tot een loge hun handtekening plaatsen met eigen bloed en vergaderen in een huis zonder ramen waar zij achterstevoren binnengaan.

De Loge l'Union Provinciale werd in 1771 opgericht in de stad Groningen en kreeg een jaar later haar huidige naam. Op het zegel van de Loge staan hand in hand de stedenmaagd van de stad Groningen, met de stedenkroon op het hoofd en de sleutels van de poorten van de stad, en de maagd van de provincie met een bundel korenaren. Op de achtergrond is de stad Groningen afgebeeld. Om de af-

beelding heen staan de woorden '*maior in unione nostra salus, fund. 1772*' (groter kracht ligt in onze vereniging, gesticht 1772). De keuze van de afbeelding ligt waarschijnlijk in een gewenste verbroedering van de Stad en de Ommelanden.

Afb. 1. Turfsingel 77, vrijmetselaarsloge in 1920. Rechts is nog een deel van Turfsingel 75 te zien dat ook door de Loge is gebouwd. Foto: P.B. Kramer, collectie RHC Groninger Archieven.

Turfsingel 77

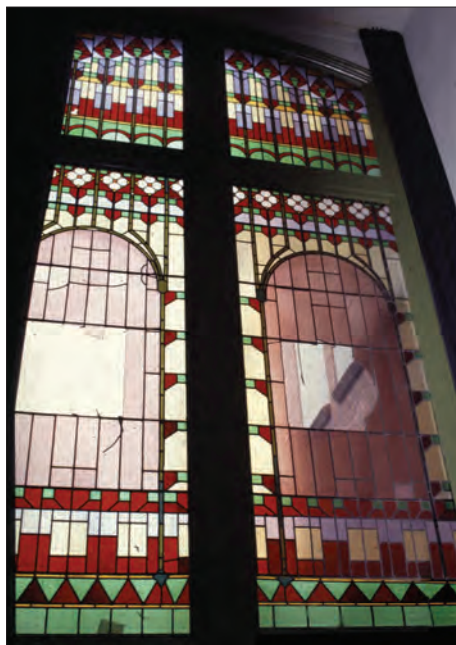
In 1904 wordt door de voorzitter van het bestuur van de Loge l'Union Provinciale een vergunning aangevraagd voor het bouwen van een logegebouw met een conciërgewoning op het achterterrein, na het afbreken van de bestaande bebouwing¹. Het pand Turfsingel 77 wordt ontworpen door de Groninger architect G. Nijhuis (1860-1940) in een eenvoudige en strakke art-nouveaustijl (afb. 1). Het is niet bekend of Nijhuis ook de glas-in-loodvensters heeft ontworpen. De voorgevel is vier traveeën breed maar de rechtertravee is breder dan de anderen. Deze springt ook iets naar voren toe en wordt bovendien bekroond met een in- en uitzwenkende topgevel waarin zich een rond venster bevindt². De voorgevel bestaat uit gele baksteen met details in oranjebruin geglaazuurde baksteen en rode baksteen. Constructieve elementen zoals neuten, boogstenen, dorpels, rollagen en de trap naar de entree zijn uitgevoerd in zandsteen. De bovenlichten van alle vensters in de voorgevel zijn voorzien van helder gekleurd glas in lood in rood en groen.

1. Het pand dat werd gesloopt, had op de verdieping een gevel van grauwe kalk met glasscherven, als nabootsing van graniet. De oorspronkelijke lakenververij met droogzolders op de verdieping werd later bewoond door de zoon van de verver, dominee A. Trommius (1633-1719). Het pand bezat enkele vertrekken op de begane grond met wandbekledingen uit de 17e eeuw, goudlederen behangsels en op linnen geschilderde Italiaanse (rots)-landschappen. Een glas-in-loodraam met de tekst '*Abrahamus Trommius, bedienaer des Godtlicken woorts in Gron[ingen] vr[ouwe] Hillegonda Martini, anders Trommius, zijn huisvrouw. Anno 1677*' werd in 1904 overgebracht naar het Groninger Museum.
2. Het ronde raam bevat glas in lood in de vorm van een ster. Om haar symbolische waarde wordt in 1930 het vijftiengjarige bestaan van de ster gevierd. In 1993 wordt het venster herplaatst in de buitengevel van de tempel van het nieuwe logegebouw, te zien vanaf de straatzijde.

Het pand heeft een L-vormige plattegrond en bevat een souterrain, een bel-etage, een eerste verdieping en een zolder. Typierend voor de Loge zijn de kamer van de vooronderzoeker, de ontvangstkamer, het voorhof en het belangrijkste

Afb. 2. Turfsingel 77, glas in lood in het tochtportaal, vlak voor de sloop.
Foto: Aart de Goojer, collectie M&M.

Afb. 4. Turfsingel 77, glas-in-loodvensters in het trappenhuis zonder de symbolen van de vrijmetselarij, vlak voor de sloop.
Foto: Aart de Goojer, collectie M&M.

Afb. 3. Turfsingel 77, bovenste delen van het glas in lood van het tochtportaal. Foto: Jaap Buist.

Afb. 5. Turfsingel 77, bovenste delen van het glas in lood van het trappenhuis. Foto: Jaap Buist.

vertrek: de tempel. Ook het tochtportaal en het trappenhuis van het logegebouw zijn voorzien van veelkleurig glas in lood waarin de kleuren rood en groen domineren (afb. 2, 3, 4 en 5).

Alle glas-in-loodvensters zijn er voor de sloop door vrijwilligers van M&M uitgehaald, het grootste deel van de vensters bevindt zich nog in het depot en wacht op herbestemming.

Turfsingel 75

Een paar maanden na de aanvraag voor de bouw van het logegebouw wordt door de Loge ook een aanvraag ingediend voor het bouwen van een woning rechts naast het pand. Het onderkelderde pand Turfsingel 75 is tweelaags met

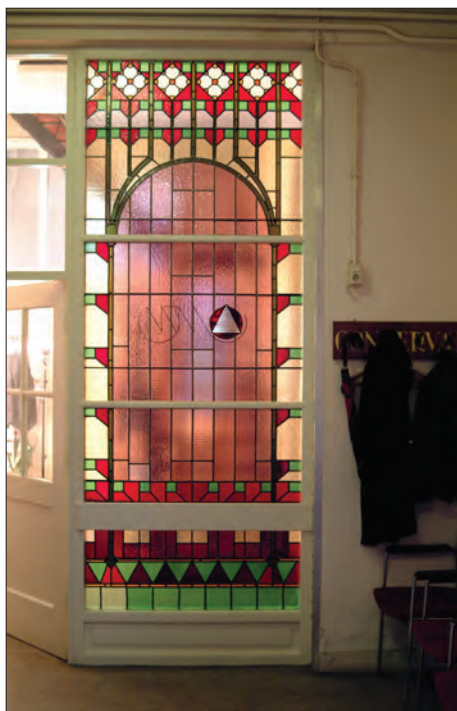
Afb. 6. Turfsingel 75, glas-in-loodvensters in de portiek en boven de voordeur, vlak voor de sloop.
Foto: Aart de Goojer, collectie M&M.

Afb. 7. Turfsingel 75, detail van het glas in lood in de portiek met op de achtergrond de stadsschouwburg, vlak voor de sloop. Foto: Aart de Goojer, collectie M&M.

een schilddak. In het portaal bij de voordeur en boven de voordeur bevindt zich een dubbel bovenlicht met glas-in-loodvensters in art-nouveaustijl (afb. 6). Elk venster bevat drie sierlijke rode irissen met bladeren in verschillende tinten groen, opnieuw de kleuren van de Loge (afb. 7). Irissen staan symbool voor zuiverheid, verhevenheid en de regenboog die de verbinding vormt tussen de hemel en de aarde. Deze verbinding stelt de mens in staat het bewustzijn te vergroten door *'goddelijke verheffing'*. Dit is wellicht een reden waarom de vrijmetselaars, met hun streven naar de ontwikkeling van de geest en het gemoed om tot een hoger geestelijk en zedelijk niveau te komen, voor de iris hebben gekozen. De vensters zijn nog steeds in het depot van M&M.

De twee grote onderste ramen van het trappenhuis van Turfsingel 77 worden, dankzij een gift van de Stichting Archeologisch Onderzoek Martinikerkhof voor het tienjarige bestaan van M&M, gerestaureerd, passend gemaakt en in het nieuwe pand van deze Stichting aan de Westerbinnensingel 48 herplaatst. De twee identieke vensters bevatten elk een Romaanse boog met rozetten waarin de symbolen van de vrijmetselaars waren aangebracht: de passer met de winkelhaak. Deze zijn door de Loge verwijderd bij het vertrek uit het pand in 1993 (zie afb. 4)³. Op de plaats van de uitgenomen symbolen van de vrijmetselaars worden de logo's van de Gemeente Groningen en van M&M geplaatst (afb. 8). Rond de Romaanse bogen bevinden zich geometrische vormen met alleen rechte hoeken; ook hier domineren de kleuren rood en groen. Deze vormen worden naar boven toe iets speelser en decoratiever. Beneden domineren de driehoeken en rechthoeken, verder naar boven gestileerde bloemen. Ook hierin kun je het streven van de vrijmetselaars naar zuivere geometrische eenheid en de opvoering naar een hoger geestelijk niveau zien.

Afb. 8. Westerbinnensingel 48, herplaatst glas-in-loodvenster met het logo van M&M.
Foto: Jaap Buist.

Literatuur

- Brood, P. e.a. (red.), *Nieuwe Groninger Encyclopedie*. Groningen, 1999.
Goojer, A. de, *Bouwhistorisch onderzoek van de panden Turfsingel 57-59-73-75-77*. Groningen, 1993.
Lonsain, B., 'De huisvesting van de Loge l'Union Provinciale te Groningen' in: *Groningse Volksalmanak* 1963. Groningen, 1962.
Schuitema Meijer, A.T., *Groningen zó bekeken. 1880-1940*. Groningen, 1987.
Veen, S.D. van der, 'Abraham Trommius' in: *Groningsche Volksalmanak voor het jaar 1905*. Groningen, 1904.

3. De symbolen zijn herplaatst in de entree van het nieuwe logegebouw op de hoek van de W.A. Scholtenstraat en de Turfsingel.